

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
KATEDRA INFORMATIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Implementace expertního systému s dopředným řetězením

Forward-chaining Expert System Implementation

2010

Jakub Kaláb

Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou práci včetně příloh vypracoval samostatně.

5.8.2010

Jakub Kaláb

Anotace

Expertní systémy mají v praxi bohaté využití. Jejich smyslem je asistovat expertovi na danou problematiku, či jej plně nahradit. V příloze bakalářské práce implementuji prázdný expertní systém s dopředným řetězením inspirovaný systémem CLIPS jako knihovnu v programovacím jazyku Common Lisp tak, aby jej bylo možno plně integrovat do dalších programů.

Děkuji Mgr. Martinu Dostálovi, PhD. za vedení této bakalářské práce.

Obsah

1. Co je to expertní systém	1
1.1. Co odlišuje expertní systém od jiných výpočetních programů . . .	1
1.2. Charakteristické vlastnosti expertních systémů	1
2. Uživatelská příručka	2
2.1. Použité datové struktury	2
2.2. Manipulace s fakty znalostní baze	3
2.2.1. Definice skupiny faktů	3
2.3. Manipulace s odvozovacími pravidly	3
2.4. Spouštění inferenčního mechanismu	4
3. Použité algoritmy	5
4. Popis implementace	6

1. Co je to expertní systém

Expertní systém je počítačový program, který ze zadané znalostní báze pomocí zadaných pravidel odvozuje nová fakta. Díky tomu je jej možno využít v praxi jako asistenta odborníka v daném oboru, nebo jej, v ideálním případě, zcela nahradit.

Pro lepší představu uvedu příklad - expertní systém v ordinaci praktického lékaře. Na začátku zadá lékař, případně za pomoci znalostního inženýra, expertnímu systému znalostní bazi, tj. informace o příznacích známých chorob, možnostech jejich léčby, medikaci, konfliktních léků, atd. Expertní systém potom při zadání příznaků pacienta s jistou pravděpodobností (odvislé od pravděpodobností zadaných v jednotlivých pravidlech příznak $\rightarrow$ choroba) určí možné choroby, alternativy léčby, apod.

1.1. Co odlišuje expertní systém od jiných výpočetních programů

Toto samozřejmě může dělat i program, který bychom za expertní systém neoznačili, rozdíl je v tom, že expertní systém je obecný - znalostní báze je zcela oddělena řídicího mechanismu. Tento je tudíž zcela nezávislý na konkrétní doméně. Takto tomu u jiných programů většinou nebývá, data bývají smýchána s rozhodovacím a řídicím kódem programu a program je tudíž jednoúčelový.

1.2. Charakteristické vlastnosti expertních systémů

2. Uživatelská příručka

Tato práce se zabývá implementací již známých algoritmů, je tedy spíše praktického zaměření. Úmyslně jsem tedy posunul kapitolu s hlubším popisem implementovaných algoritmů až za uživatelskou příručku, aby byl čtenář při její četbě již seznámen s používanými datovými strukturami, strukturou pravidel, apod.

Tato kapitola vyžaduje alespoň zběžnou znalost programovacího jazyka Common Lisp, jeho základní datové typy (symbol, seznam) a metody pro práci s nimi.

V kapitole budu občas uvádět v závorkách a kurzívou názvy některých použitých tříd či metod. Je to kvůli snadnější orientaci při následné četbě programátorské dokumentace. Čtenář, který tuto číst nehodlá je může směle přeskakovat.

2.1. Použité datové struktury

Uživatel expertního systému se nejčasteji setká se dvěma datovými strukturami, jsou to fakta (třída *fact*) a pravidla (třída *rule*). Fakta znalostní baze mohou být buď jednoduchá (třída *simple-fact*), specifikovaná prostým seznamem atomů (např. (on book table)), či strukturovaná (třída *template-fact*. Pro použití strukturovaných fakt je třeba nejdříve definovat šablonu makrem `deftemplate` následovně:

```
(deftemplate in (object location (ammount :default 1)))
```

Specifikace takového strukturovaného faktu pak vypadá takto: (in :object fridge :location kitchen).

Pozn.: Při opakovaném volání `deftemplate` se stejným jménem šablony dochází k přepsání původní definice. Má-li nově definovaná šablona jiné sloty než šablona původní a existují-li ve znalostní bazi fakta vytvořená pomocí původní šablony, vzniká nekonzistence. Makro je tedy třeba volat s rozmyslem

Kromě fakt se uživatel setká ještě s tzv. *patterny* (pro neznalost výstižného českého ekvivalentu se budu držet dobře zažitého výrazu anglického). Tyto jsou faktům velmi podobné, jen se v nich mohou vyskytovat proměnné. Název proměnné v mé implementaci vždy začíná otazníkem (stejně jako v systému CLIPS) a je tedy od běžného atomu jasně patrná. Patterny mohou být, stejně jako fakta jednoduché či strukturované. Při snaze použít proměnnou v popisu faktu skončí vyhodnocení výrazu chybou.

Převodní pravidlo expertní systému se skládá ze dvou částí - podmínek a aktivací. Podmínky určují, za jakých okolností je pravidlo splněno fakty znalostní baze a je jej možno zařadit do seznamu pravidel k aktivaci (tento seznam budu dále označovat jako *agenda*). Seznam aktivací je tvořen libovolným počtem Lispových výrazů (jež pochopitelně mohou zahrnovat i systémem definované metody a makra), které se při aktivaci pravidla vyhodnotí. Pravidlo tedy typicky při platnosti nějakých fakt či neplatnosti jiných přidá do znalostní baze nějaká další fakta, či některá z baze odebere.

2.2. Manipulace s fakty znalostní baze

K přidání faktu do znalostní baze souží makro **assert**, přidání tedy vypadá následovně:

```
(assert (on book table))  
(assert (in :object fridge :location kitchen))
```

Při pokusu o opětované přidání již existujícího faktu se nestane nic.

Odebrání faktu z baze se provádí makrem **retract** se stejnou syntaxí. Při pokusu o odebrání neexistujícího faktu se opět nic nestane.

Posledním makrem z této skupiny je **modify** to slouží k modifikaci faktu (jeho nahrazení jiným) a používá se takto:

```
(modify (in :object snack :location fridge)  
        (in :object snack :location schoolbag))
```

Toto makro je ve skutečnosti jen zkratkou pro postupné volání **assert** a **retract**. Neslouží ani tak k ušetření zdrojového kódu, jako spíš ke zčitelnění aktivací pravidla - z jeho použití je evidentní vztah dvou faktů.

2.2.1. Definice skupiny faktů

Pro pohodlnější práci s větším množstvím faktů jsem (stejně jako v systému CLIPS) implementoval makro **deffacts**. Volání tohoto makra obsahuje název skupiny faktů následovaný požadovanými fakty:

```
(deffacts stuff-i-ve-got-in-me-fridge  
  (in :object coke :location fridge)  
  (in :object cheese :location fridge)  
nn  (is-expired cheese)  
  (in :object butter :location fridge)  
  ...  
)
```

Takto definovaná fakta se ve znalostní bazi neobjeví hned, nýbrž až po zavolání makra **reset** (bez parametrů). Toto makro odstraní ze znalostní baze všechna fakta a poté znalostní bazi naplní fakty definovanými ve skupinách makrem **deffacts**. K pouhému vyčištění znalostní baze slouží makro **clear** (opět bez parametrů).

2.3. Manipulace s odvozovacími pravidly

Odvozovací pravidla expertního systému se skládají ze dvou částí - seznamu podmínek a seznamu aktivací. Podmínky určují, jaká fakta musí platit, aby bylo

možno pravidlo aplikovat. Seznam aktivací pak obsahuje libovolný počet lis-pových výrazů, které jsou při aplikaci vyhodnoceny. Tyto samozřejmě mohou (a velmi často budou) zahrnovat i makra a metody definované touto knihovnou.

Definice odvozovacího pravidla se provádí makrem **defrule** a zahrnuje jméno pravidla a seznamy podmínek a aktivací. Podmínky jsou od aktivací odděleny symbolem **=>**. Vypadá to tedy nějak takto:

```
(defrule find-and-take-green-fruit-to-the-left-of-orange-vegetable
  (green ?x)
  (fruit ?x)
  (orange ?y)
  (vegetable ?y)
  (next-to :left-one ?x :right-one ?y)
=>
  (take ?x)
  (take ?y))
```

Při opakovaném volání **defrule** se stejným jménem pravidla dochází k přepsání jeho definice.

K zneplatnění definice pravidla slouží makro **undefrule**, jehož jediným parametrem je název pravidla.

2.4. Spouštění inferenčního mechanismu

3. Použité algoritmy

Příložená implementace expertního systému zahrnuje několik z literatury čerpaných algoritmů. V první řadě je to algoritmus Rete, který se stará o zjišťování, která odvozovací pravidla jsou splněna fakty ze znalostní baze. Poté je použito několik velice jednoduchých algoritmů pro výběr pravidla, jenž bude jako další aktivováno.

4. Popis implementace